

Géczi János

Sétáló árnyék

Nem hiszem, hogy annyi minden elromlott a faluban, mint az ott lakók mondogatják, de bizony akadnak dolgok, amelyek nem az én ízlésem szerint valóak. Ha országúton érkezem, Hosszúpályi irányából, már a vályogvető gödrök után maradt mocsaras-nádas-tavas vidékén bosszankodom a felhalmozódott szemétmennyiség láttán. A vízen úszó és az árokban, árokszélen összetorlódott műanyag palackok mennyiségén mindig elképedek. Aztán az autóbusz-megállónál prüszkölök: a felszaggatott plakátrétegeket (egymásra csirizzel tapasztott moziműsorok, kiárusítások, polgármesteri hirdetések, cirkuszprogram, veszteség elleni oltás zónái fekszenek itt fel egymásra) én esztétikailag is képes vagyok megítélni, így ha ízléstelenek, menten kiszúrom. Nem lehet hatásos dekolázst alkotni, se szándékoltan, se véletlen tépdéses eredményeként, rossz minőségű plakátokból, akkor, ha ízléstelen a grafikai kivitelezés, vagy nem megfelelő a szövegezés. Ezen a helyen semmiféle hasítást sem sikerült mindeddig műként látni. S náluk csak a várakozók számára felhúzott, időnként átmeszelt, nemegyszer kivert ablakú szélfogó falain felbukkanó graffitik a rettenetesebbek. Holott azok, miként a népművészet jobb termékei, funkcióval rendelkeznek, s referálnak az itt élő népességről. Veszprémben, ahol élek, például volt vagy tíz év, amikor a város aktuális hőmérsékletéről Szilágyi Lackó szprével fútt természetes ábrái-betűi segítségével jutottam látlelethez. Ahogyan én magam a városomban, mások is hasonlóképpen lehetnek a sajátjukban: azonosítani tudják a graffiti készítőjét, s értik a műveik üzenetét. Aztán ott a sok csikk, elszórtan a járda mentén, mint mindig.

A mozi, amelynek örömeit apai nagyszüleim sosem tapasztalják meg, s amelyről az anyai nagyszüleim mindig úgy emlékeznek, mint a világ irrealitásáról, engem mint falusi gyermeket nem nyűgöz le. A megértéséhez lassú út vezet.

Napozik! – A teljes felső tagozat dől a röhögéstől. Valaki a moziterembe terelt kétszáz főnyi diákságból kommentárt fűz a vásznon megjelenő képsorhoz. Amit azon látunk: előtérben két, napon kifakult emberi koponya, az egyikén szépen formázott, 13. századi bronzsisak. Végtere is, a teuton–orosz háború idején lennénk, ide ilyen sisak illik. A következő filmképen, a halom oldalán hátára dőlt ló csontváza.

Az emberi csontdarabokkal nem lehet baj. A ló csontvázával azonban gond van. Aggályos a film hitele. A csontváz, amelyet mutatnak, egyben maradt. A lókoponya égre mered, holló vájkkal az üregében, s a mellkas bordázata hatal-

(részlet)

mas nyúlketrec lehetne. Holló ugrál azon is. S a domboldalon alányúlik a medencecsontokhoz illeszkedő két hátsó végtag. *Napozik!*

Szerte a vidék ádáz csaták nyomát viselte – olvastuk a kezdő képsor feliratát, amikor közölünk ez a valaki ismét és félhangosan megszólalt:

Ezt se a dögkútból hozták fel.

Akadnak köztünk, legalábbis az hírlik, akik a falu elhullt, dögkútba dobált állatairól is bírnak tapasztalattal. S még többen, akik menten el is magyarázzák, így, kizsigerelve, lehusozva, kiszáradva lúváz egyben nem maradhat.

Ez lenne tehát az első film, amelyet – nem televízióban! – moziban látok.

A falunk művelődési háza az 1960-as években épül, a lebontott kastély helyén. A Paksy-kastély neve ellenére inkább udvarház, hatalmas kert közepén, amely kert dísz-, s nem haszonkert. A hagyomány szerint a főhomlokzat előtt rózsakert díszlik, mégpedig magas törzsű rózsafácskákból alakítják ki, a fákat a szél okozta törések megakadályozása érdekében szépen megmunkált botokhoz kikötik, s a végükre nagy, fényes üveggömböket illesztenek. A kastélytulajdonos tizennyolcadik századi felmenői között ott van Paksy András, akinek felesége a garabonciás hírébe került debreceni kollégiumi professzor, Hatvany István lánya, Mária. A kastély helyén magasodik, éppenséggel egy futóhomokbucka emelkedő oldalán, a falusi művelődési ház, amelynek kétöltözőjú színpada, könyvtára, falusi és iskolai ünnepekre, vigadalmakra és filmvetítésre is alkalmas, hatalmas terme van. A terem súlyos, csirkelábmintás függönyökkel sötétíthető.

Miként mindegyik, valamiféle okból elsővé sorolódó szerelem, megmarad az emlékezetben az első látott mozifilm – *A jégmezők lovagja* –, amelynek eredeti, orosz címe más: *Alekszandr Nyevszkij*.

Nagyáriákból szerveződik egybe a film, helyenként valódi dalbetétek hangzanak fel, zümmögő kórossal, harangcsendüléssel, orgonaszóbetéttel (a hordozható hangszer a havas tájon, a német lovagok táborában, amelyen fölhangzik a nyugati, a katolikus világ csábító hangja...). A harcos, komor férfiúknak elmondott pornográf mese (a két nyírfa közé beszorult rókát megbecstelenítő nyúl története – s ahogyan elhangzik, a nagy lángú tűzbokor körüli hallgatóságnak, a jeges éjszakában), röhögéssel.

A zimankó, amelyben nem látszik a száj lélegzete. Tavon sorakozás és ezeregy más hatásos, jelentéseseznek látott képek (lángba dobott gyermek, szemérmes Olga, dzsidások tömege, jégen csúszó lovak és lovagok), s mint a színpadon, egyetlen, mint a papírlap egyik oldalának, a nézetük. Prokofjev nagyzenekara, dobbal, trombitákkal, képi ritmus, belső vágások, jobbról érkező harcosok, balról érkező fegyveresek, *itt az idő*, dárdák rengetege, a mozdulat, amely megismétlődik, nagyon sokszor, és mégis ugyanaz marad, a kardozás, az átkozás, a jajgatás, a vérezés, a vért recsegése, a közelharc, a harcosok furfangjai, a kép aljára nyomott táj, az üres, szürke egű, nagyon nagy totálok, a nép, azaz oldalról érkező szekercés parasztok, mosolyogtató közjátéka a tréfás embereknek, humoros zene a küzdelem zajában, a harctéri örömszene, a három dárdával átütött mellkas, a két sereg vezérének elkeseredett, végső viadala, a győzelem, a legyőzettek, a hősnő, aki képes a hazáért gyilkolni, a maradék német sereg tagjai alatt megrepedő jégpáncél, a jégtábla tutajért való viaskodás, fulladásos halál, ária a gyászról. És

ahogy füleli Olekszics (ál)halálát Vasziliij és a szerelmi vetélytársak között dönteni képtelen, amúgy hős orosz szépleány. Vánszorgás az elhagyott harc jégmezején. Vakító, fehér épületfalak: a kereszt jegye alatt vitt halottnak a háttér. S a bűnüket felismerő német foglyok a győzők diadalmenetében. Krisztus pantokratőr mint vakolatdombormű a templomi falon. A teutonok főpapijának Savonarola-profilja. A vesztesek feletti ítélkezés procedúrája. A lassan oldalra fordított fejek vádló tekintete. És a tömeg gyilkossága – amelynek hangjait elfedi a szerelmi igazságosztás, majd meg az ünnep zaja. *Aki karddal jön hozzánk, kard által vész el. Ezen az alapon áll, és örökké ezen fog állni Oroszország.*

Nem színházi, nem filmes, éppenséggel zenei szerkezetű minden jelenet ebben a műben, mégpedig az olyan zenéé, amelynek van (kell, hogy legyen!) verbális narratívája. Operafilm ez, semmi egyéb. Igaz: hatásos. Jó. Testünkhöz álló.

Aztán ezt a filmet fél évszázadon át követik a moziipar alapját adó, identifikációt szolgáló nagyjelmek. A magyarok közül: *Az aranyember, István, a király, Julianus, Sacra Corona, A hídember.* Az iskola tanulóinak száma, miként a tanároké is, felére fogyott. A monostorpályi művelődési ház épülete használatban van, remélem időnként filmet is vetítenek benne.

A feszélyezően vízszintes és sima, az indóház előtti keskeny, szélén mészcikós betonlapról, amelyet számos lábbeli talpa megtapos s hagy rajta néhány pillanatra vagy napokra, akár hetekre nyomot, mint megismerhetetlen jelekből egybeálló szövegből indulok, remélem egykor, és e sokat megtapasztaló síkból a seregnyi ismerettől gazdag község terébe lépek be, magammal cipelve a lapra írt jelek rejtőzködő értelmű szövegét. Hiába számítok azonban arra, hogy a textus a vasútállomástól kezdődik, onnan, ahonnan egykoron a faluba érkező elkezdte itteni sorsát, ha a község vasúton jelenleg, 2010-ben, nem érhető el. Ugyan Monostorpályi a Magyar Állami Vasút 107-es számú, Debrecen–Létavértes vonalán helyezkedik továbbra is el (ámbár a helye ezer éve itt található), de azon 2009. december 12-én megszűnik a forgalom. A községbe, amely Hajdú-Bihar megye keleti részén fekszik, kizárólag a 4809-es közúton érkeznek a látogatók, illetve a lakóhelyükre visszatérők, és értelemszerűen ezek és azok is csupán ezen hagyhatják el azt. Őseim – nagy orrúak, recsegős hangúak, átmenet nélkül haragvóak, gyorsan megbékülők – ugyan, tudom, nem csupán a Hosszúpályi vagy Létavértes (egykoron Vértes, illetve Nagyléta) felé kanyargó makadámon zötykölődnek tova, hanem a falu keleti végét határoló tölgyesen-akácson át, vagy Debrecenbe, avagy a létai földeket metszve keresztül Diósjenőre, s onnan, ha szükség mutatkozik, tovább Nagyváradra. Saroglyás szekérrel, amelyet nem ló, hanem a szegényebbekre jellemző módon tehén vonszol maga után. Éppenséggel az őseim apai csoportja pusztán Diósjenő és Monostorpályi között közlekedik, nemritkán naponta, mivel a család több faluban elszórtan él, s az a birtok, amelyet magukénak mondanak, darabokban, szertesztét hever. Űkszüleimhez dolgozni is visszajár nagyapám a testvéreivel – legalábbis az első világháború utáni évekig, amikor a birtok és az addig oly összetartónak mutatkozó família közé egyetlenegy vonal, amelyet országhatárnak neveznek el, tolakodik, amely egyik oldalán a továbbiakban a magyariak, a másikon pedig romániaiak élnek.

Mégis fontos számomra, hogy a pályaudvar elől is olvasódjon az esszé, végtére, valamennyi esszé, amely értéket jelent számomra, többször elkezdődik, s ezek hagyományával nem ellenkezem. Miként azzal sem, hogy azonnal jelzem, mikor lődít a szöveg, s most itt ezt teszi, hiszen nem pályaudvar ez a vasúti alkalmazott lakását, a jegyirodát és az utazóközönséget kiszolgáló várótermet magába foglaló épület, csupáncsak vasúti megálló, továbbá, hogy sokszor dörmögök magamban, hirtelen haragú vagyok és utána hamarosan megbékülök. A helyiek, ha a megállóhoz igyekeznek, akkor csakis azt mondták, a vasúthoz mennek. A vasútnál vásároltak jegyet, kapaszkodnak föl a vonatra, vagy a vasúton adják fel a tehervagonokra a szekérrel, zetorral oda összehordott mezőgazdasági terméket, lábasjószágot vagy karácsonyra küldött, zsákos ajándékot. Mi magunk úgyszintén onnan hozzuk el a vasúti szállítmányként érkező zsáknyi földmogyorót, amelyet anyai nagyszüleim Medgyesegyházán adtak fel, hogy ezzel kívánjanak számunkra, a szegény, Nyírség aljába szakadtaknak boldog karácsonyi ünnepet. Az, hogy adódik vasutunk és vonatunk, és hogy ekként az az idők kezdetétől létezik, megkérdőjelezhetetlennek tűnik. Amint az is, hogy azon keresztül kapcsolódunk a nagyvilághoz.

A faluszéli indóház, amely a falu központja, időtlen és cseppet sem a falu házához illő, hozzájuk hasonlatos építmény, mégis úgy tűnik, egykorú a faluval. Nyilván nem így van ez, elvégre Magyarországon az első vasútvonal nem régebben, mintegy 150 éve készült, azaz 1846-ban. Másrészt az is nyilvánvaló, hogy Kárpát-medence-szerte azonos jellegű építmények emelkednek az idő tájt a vonathálózat mentén, a Monarchia kishivatalnokos eszmevilágát megjelenítve és képviselve. A mi vonatunk, amelyet a Debrecen–Nagyvárad HÉV társaság épített a maga Debrecen–Nagyléta közötti 32 kilométer hosszú szakaszával, 1894. december 8-án nyílik meg, s akkor gördül rajta először végig szerelvény. Monostorpályi akkor kapcsolódik a nagyvilághoz, válik részévé, majd pedig jó száztíz évvel később, mintha maga akarná azt, kihátrál abból.

A vasúti állomás csodákra képes. Megmagyarázható és megmagyarázhatatlan mirabulumok övezik, amelyek öregedéssel sem halványodnak el. A Nagylétáról érkező, s Debrecen irányába kifutó, de rögvest Hosszúpályiba befutó szerelvényt majd itt is, ott is, ha már beér az állomásra, emeletes épület fogadja. Monostorpályiban azonban az állomás nem volt, és már nem is lesz soha emeletes. Hiányérzetet keltő, kissé zavaros és nehezen értelmezhető a helyzet, mintha valamitől megfosztódna, ámbár – ma már látom – nem a falu, de az a gyermekember, aki én valaha vagyok. Ellenben, az állomás után, a zökkenve meginduló s állomásról kihúzó négy-öt vagonnál sosem hosszabb szerelvény utasa menten váltóházzal találkozik. Azzal, amelyet, ha monostorpályi az utazó, mintha egészen apró, a semmi határán kuporgó bakterház lenne, jóformán nem is érzékel: amúgy pedig az izgalom akadályozza meg ebben, amely a vonathoz hajszolja; végtére is, a falusi normális életében komótos lény, időérzékének láthatatlan, belső órája perccel nem mutat, csak egészeket, s bizony, ez a percre járó világgal történő harmonizálást nem segíti elő, a járatok a síneken a percek útmutatását követve pontosan érkeznek és távoznak. A vonatról könnyörtelenül

lemarad az elkéső, hát lábat kapkodva sietnie kell, emiatt nincs ideje meglátni a zsákutcás faluból kivezető országutat merőlegesen metsző sín pár délkeleti szögletébe pottyantott apró és takaros (nem bakter számára épített) épületet, szövött dróttal bekerített és gondozott kertű telket, ahol családjával élt az egész nap egyenruhában feszítő, enyhén bicebóca váltóór. A váltóház a falusi gyerek számára azért mutatkozik különösnek, mert abban a nap minden szakában nagy a sürgés, onnan figyelve van a világra, s ha kell, abból hullámozó vállal, piros szalagos kalapban, posztókabátban elősiet az állami alkalmazott férfi, a házat és lakást szolgáltatásként kapó, aki leereszti a hosszú rudú, fekete-piros csikos sorompót, aki hozzányúl a sínváltó karjához, és tiszteleg az elhúzó szerelvény kormos arcú mozdonyvezetőjének, barátjának, akinek nem ismeri a szemszínét, akivel eddig soha szóba nem elegyedett. A vasútállomáson akkurátus rend uralkodik.

És májusban hó esik a vasútállomásra. Ismertek hócsodák, engem a rózsás jelenségek okán leginkább a Rómában megesett érdekel, abban hogyan is mutatkozik meg az antikvitás virágkultusza. Amint Rómában, a via dei Quattro Cantoniról továbbhaladva a via Paolinán át, könnyen elérhető a Santa Maria Maggiore-bazilika, a város egyik legnagyobb őskeresztény bazilikája helyét a hóhullás jelölte ki, úgy a havazás helyszíne jegyzi falum vasúti megállóhelyét. A hagyomány szerint a Santa Maria Maggiore-bazilikát Liberius pápa álma nyomán emeltette III. Sixtus pápa, azon az emelkedésen, ahol a mediterrán nyár derekán megjelent a Madonna, s a feltűnése után havazás kezdődött. Monostorpályiban ugyan sosem volt szándéka a Madonnának megjelenni, tán emiatt helyette ott állnak a nyárfák. A töltés állomással szemközti oldalát hatalmas, keskeny lágú, fénylő zölden tüzelő lombú fák képezték, amelyek május elején néhány napra fehér pelyhekkkel szórták meg a szelet és a talajt. Az Esquilinus-dombnak szerencséje adódott, augusztusi hóhullásban részesült, bazilika épült emiatt rajta, nekünk azonban, a Nyírség alján élőknek, ilyesmi nem jutott. Meglehet, efféle nagyra törő alapítói álmok errefelé sosem ébredtek. Amúgy az 5. század közepén Monostorpályi még nem létezett, bár tudható, a közeli és környező, megművelhető földdarabkákat kik is járták: előbb a Körös-kultúrát létrehozók, majd a 7. századtól avarok, kisebb szórványban pedig szlávok.

A honfoglalók számára a falu szálláshely lesz, Zoltán hercegnek ez az öröksége. A honfoglalók nemzetségei közül két bihari család, az Ákos- és a Barsa-nem itt élt. Az Ákosok közül a királyi udvarokban szolgálatra vállalkozó, apródokat, prépostokat, pincemestert adó Chyre család. Az Ákosok idején a környező falvakat magyarok alapítják, így Monostorpályit is – ha akadtak erre szlávok, semmi nem maradt utánuk, nyilván mert a virulens új közösségekbe gyorsan beolvadnak. Monostorpályi az Ákos-nem birtoka. 1261-ben a későbbi V. István király ifjúsága idején kelt forrás értelmében az Ákos-birtokra Cyrill ispán lesz megerősítve – s ennek a Cyrillnak, azaz Chyrének a területén, Pályiban már létezik a Keresztelő Szent János tiszteletére alapított – premontrei – kolostor.

A francia területen található Laon melletti Premontreből szétszéledő szerzetesek 1126-tól kapnak – a német Norbert kérésére – pápai megerősítést. Ekkortól terjed el mozgalmuk Európa-szerte. A premontreiek nemcsak a hitet szolgálják, de a nép körében terjesztik is, például iskoláztatással, s túl ezen, maguk is végez-

nek fizikai munkát. Magyar területen már 1130-ban létezik rendházuk, vélhetőleg a nemzeti kolostoralapítási mozgalom s a premontreiek elterjedése összefüggésben áll.

Monostorpályi a Santa Maria Maggiore-alapításra szolgáló havazás időpontja után hét évszázaddal válik keresztény lelkületű vidékké.

A májusi havazás összefoglalja mindazt, amit Monostorpályiból a vonatablak magasságából látni lehet. Ha pedig máskor esett hó – szabályosan november végétől február első napjaiig, hetente, kéthetente, s ünnepi napokon biztosan –, akkor ugyanez történik. Áll az utazó a vonatfülke ablakában, legalább méterrel a föld fölött a talpa, a feje úgy kettő és három méter magasan, szemközt vele a táj, miközben maga az egyik, a táj pedig a másik irányba oldalvást elsuhan. Ő (vegyük azt az esetet, hogy Hosszúpályi az irány) balra, a táj pedig jobbra. S ez a táj: épített. Egy utca, lakóházak, melléképületek, zárt kertek, szántók, ösvények, tócsák, kaszálók, és e helyszíneken tevékenykedő asszonyok, férfiak, gyermekek és a földig visszahajlott fűz törzse vagy egy vénember.

Az oldalmenetben pergő látványnak a hívó szava, ha megjelenítése hasonlítást igényel, a film lesz, amelyben szüntelen svenkel az operatőr. A film pedig pereg, és arra emlékeztet, hogy amit mutat, a falu, ahol annyi minden van – utca, lakóházak, melléképületek, zárt kertek, szántók, ösvények, tócsák, kaszálók, cigánytelep, és e helyszíneken tevékenykedő asszonyok, férfiak, gyermekek –, azok egyöntetűen valahogyan lassúak. Lassú utca, vontatott lakóházak, kényelmes melléképületek, lassúdad zárt kertek, lomha szántók, ráérős ösvények, buta tócsák, vontatott kaszálók, és e helyszíneken vontatottan tevékenykedő asszonyok, komótos férfiak és lusta gyermekek.

Az ismeretlen dolgoknak két tárhelye létezik, egy mozgó és egy, ami áll. Mindkettő festett képekből szerveződik. A vonatfülkékben a Szépművészeti Múzeumban őrzött alkotások tenyérnyi reprodukciói, vékony, hengerelt üveg alatt, keretben, fémcsavarral felerősítve az oldalfalra, Tornyai, Csontváry, Munkácsy, Szinyei Merse és sereg egyéb magyar piktor a kimondhatatlan nevű idegenek (külföldiek!) között. Az iskola folyosójának fehér meszú falán, magasan a fogasok fölött tablószerű, azaz keret és üveg nélküli, kemény papírra kasírozott nyomatok, a szögre madzaggal függesztve a neves embereket bemutató festett portrék. Ballagási tablók is lógnak a csendéletek és orosz tájképek mellett.

A csendéletek díszítenek és demonstrálnak. Bemutatják a valami módon harmonikusan összerendeződött tárgyakat, élőlényeket, s mindegyiket külön-külön, de az együttesüknek is juttatva értelmet, egy – sokszor dupla fedelű – közös jelentést. A festett virágok, amelyeket a vonatfülkében Monostorpályi–Debrecen, avagy Debrecen–Monostorpályi viszonylatban (OTI-fogászatra, tüdőszűrésre, kisdobos- és úttörőversenyre történő utazások során, fiatalabb korban valamelyik szülőtől kísérve, utóbb egyedül a nagyszülőkhöz való vándorlás során), illetve az iskolai szünet alatt, ácsorgás közben vagy az osztályba bevonulásra várakozva, sorakozó idején többször is megszemlélhettem, az élő virágokat is pótolják, a díszítés feladatát is ellátják, továbbá, ha nem is nyilvánvalóan, csupán sejthetően, valami erkölcsi rendet is példáznak. A festett virágok mesterei közül az apára

és a fiára, a flamand Jan Brueghelekre illik emlékezni, éppen azokra a művekre, amelyek virágkoszorú-centrumában álló vázába helyezett csokrokat ábrázolnak. Arra, hogy ezek a bukéták az élethű kinézetű nárciszok, rózsák, liliomok, nősziromok, orgonák, labdarózsák, császárkoronák, anemónák, szarkalábak, pipacsok ellenére nem a pillanatnyi szépségről, de az örök, az állandó, a végleges világ harmóniájáról regélnek.

A falum azonban nem ilyenek tűnik: az olajképek fakó másolatainak növényei, mert megtanítják óvodában-iskolában, illetve a családomban, számomra mindennapinak és közönségesnek látszanak, s amikor környezetismeret-élővilág órákon a saját rétünk, a saját patakpártunk, a saját erdőnk élőközösségeit tanulom, azok az egzotikusak, szokatlanok, s mindenekelőtt: névtelenek.

A kocsányos tölgy, a virágzáskor tömör fürtjeit csüngető fehér akác, a levélfonákján sűrű molyhos szőrű fehér nyár, a törzse csúcsán narancsvörösen hámló kérgű erdeifenyő, az időnként esernyő alakúvá váló feketefenyő, a természetes mogyoróbokrok, a galagonyák, a bodzák, a sóskaborbolyák, a szeder, az erdők hóvirágja, az egyhajú virág, a tarka sáfrány, a salátaboglárka, az odvas keltike, a rengetegek magyar kökörccsinje, csalánjai, páfrányai, debreceni csormolyája, a bibliai völgyek lilioma, azaz a gyöngyvirág, nedves rétek mocsári angyalgököre, a rétek debreceni tormája, mocsári gólyahíre, paszternákja, réti lóheréje, kakukkszekfűje, kakukktormája, tejoltó galaja, boglárkái. S tovább, tovább: pusztai csenkesz, borjúpázsit, réti perje, kékperje, szentperje, agárkosbor, sárga nőszirom, enyves mécsvirág – hogy csak a szem előtt lévők sorakozzanak fel a tablón –, puha nádtippán, nád, gyékények, harmatkása, mocsári aggófü, virágkaka, réti füzény, villás sás, s még nem esett szó az állatokról (gyurgyalag, füsti- és parti- és molnárfecske, búbos vöcsök, bíbic, szürke gém, fehér gólya, fehér kócsag, stiglinc, házi és mezei veréb, erdei pinty, balkáni gerle, erdei galamb, aranymálinkó, seregély, vetési varjú, dolmányos varjú, szarka, mátyásmadár, búbosbanka, széncinke, kékcinke, nagy és közép fakopáncs, fogoly, fácán, fűrj, kakukk, vadlúd, darvak, vadkacsák, róka, mezei nyúl, őz, görény, nyest, ürge és hörcsög, vakond és sün, vaddisznó és mókus, borz, denevérek, kecske-, leveli- és tavibéka, zöld és barna varangy, csík, törpeharcsa, keszeg, csuka, zöld gyík, vízisikló, mocsári teknős és egyebek).

Élőlények, lakótársak. Óshonosak, vagy – mint az akác, a betyárkóró – jövevények.

Mind-mind ugyanolyan, mint a falu megannyi családja, nélkülük üres a múlt is, s a jelen is.

Kik is a fennmaradt nevek? A honfoglalóak idején a birtokokhoz jutó Ákos nemzetség és a Borsa családok. Az Ákos nemzetség leszármazottja Álmos fia, Chyre (Chyrell) s a Chyre család, amely állítólag 1222-ben alapítja – Keresztelő Szent János tiszteletére – a monostort.

A 13. századból fennmaradt három név, községi papoké, középkori szokás szerint csak a keresztnév: Mihály, Lőrinc és János.

A falu – lévén tulajdonosai Csák Mátéval szövetkeznek – Károly Róbert rendeletére a debreceni Dózsa nádornak adományoztatik. Utóbb a Chyrek, Czudorok, Rozgonyiak, Károlyiak birtokává lesz. S a Chyre család kihalása után,

1461 környékén az idővel a birtokhoz jutó Báthori Andrásé és famíliájáé. Csánki Dezső 1890-es monográfiája két korai családnevet említ még föl Pályi kapcsán: a Chyreből képzett álmosi Csiréket és a tőlük származó Pocsaji dinasztiát.

A 19. századi magyar szabadságharc neves katonáinak ugyancsak él a nevük: Thuolt István honvéd hadnagyé, Klubusitzky István huszár főhadnagyé, Szabó Lajos altiszté, Létai Sándor és Hatvani Imre lovas katonáké, Váry József főhadnagyé.

S azok, akikre szóban is hivatkoznak: Paksy (Paksi) család, birtokosok, Klobusitzky család, birtokosok, a Váryak földbirtokos családjára, a Gorovékre (Gattajaiakra), akik örmény eredetű szamosújvári kereskedőként jutottak nemesi címerhez a 18. század végén, a Szártóryakra, akik a 19. században itt telepedtek le. S akikre nyomtatott könyvekben és nyomatokon hivatkoznak: a Nadányik, Asztalosok, Baloghok, Barák, Bortnyákok, Deákok, Fohnok, Huszárok, Katonák, Komlóssy, Hatvaniak, Kunok, Muczujok, Pozsonyik, Somok, Tarok. A Vígváriak után következnek a Gécziek is: végtére jó, alig száz éve él családom e faluban.

2009 októberében, egy nagy esőzés utáni napon kerül fel a YouTube oldalára egy telefonbeszélgetés, magam akkor találok rá, amikor a hálón Monostorpályiról kutakodom. Az Ady Endréről elnevezett utcából vízórája meghibásodása miatt telefonáló anyóka kétségbeesetten mondja fel fél tucatnyi alkalommal a problémáját, éppenséggel az áramszolgáltató hibafeltevőjének. Idővel kiderül, hogy a kétségbeesett anyó gondja megoldásáért azért éppen ezt a számot hívta, mert a telefonkészülékén éppen ezt találja. Aki fogadja a hívást, hitetlenkedő férfi, a lehető legudvariasabban igyekszik megérteni a helyzetet, majd pedig útmutatásokkal szolgál – de a nénike vagy eredendően nagyot hall, vagy a telefonálás izgalmasában megsüketül.

Az első pillanatokban somolygok – bár azon is, amiért kihallgatom a magánbeszélgetést. Aztán azon az értelmetlen helyzeten, aminek megtapasztalója vagyok. Nemkülönben a kommentárokon – amelyek arra a hektikus világra utalnak, amelyben élni adatik. Vannak, akik a magyar választópolgárok értelmi színvonaláról értekeznek, s akadnak, akik a színpadra való dialógus abszurditásán. Felfedezem azt is, hogy mások is behallgattak már abba, amibe én is – fél év múltán magam a 4581. látogatója vagyok a dokumentumnak.

Az egyik véletlen centrumában téblábolok tehát, mintha szél tépte, az eredeti közléseit elveszejtő, olvashatatlaná tett plakátokat hallgatnék megnyúlt füllel.

A Chyre család Pályi birtokán miért is áll egy monostor – a forrás szerint már 1222-ben? A falu neve akkor: Pauli de Nyr. E név a premontreieknek fontos Váradai Registrumban is szerepel már – 1219-ben.

Majd pedig 1291-ben mint Nyrpaul, 1322-ben Ernefyastephanpaulia (s csupán 1415-ben Monostorpályi).

Eszerint a monostor kezdetben a premontreieké, azaz premontrei filia, amelyet Keresztelő Szent Jánosról neveznek el, még ha a falunévben Pál neve is szerepel. Ugyanannak a hitnek a terjesztői ők, ugyanannak a magatartásnak a megjelenítői: a nyugati keresztényeknek fontos térítőik, a pogány vagyont krisztusi erényekké nemesítőek. Szent Jánosra a premontreiek amúgy azért utalnak, mert ő a szentség

első terjesztője, a legfőbb szent számára a keresztény mivolt megadója: alakjában a szemlélődő és a cselekvő ember egyesül.

Persze, mint mindennek, a monostornak létezik egy másik hagyománya is. Miszerint ez az épület pálos monostor lenne – éppen a falu neve szolgáltathatja erre a bizonyítékot. Némely újabb leírás is ilyesmit bizonygat.

Meglehet igaz, hogy évszázadok alatt a premontrei alapítású kolostor rendi felügyelete megváltozik. Ilyen akkor volt szokásban, ha a kolostor a kolostort támogató falu vagy másik család birtokába került, vagy a család más rend irányába orientálódott. Vagy pedig, a nyugati kereszténységet elfogadva ugyan, az annak sajátos magyar változatát ígérő magyar rend, a pálosok normája vált vonzóvá.

Valóban, az Ákosok birtokát, hűtlenségük miatt, Károly Róbert elkobozta, és a debreceni uradalmat tartó Dózsa nádornak adományozta. Monostorpályi ezért 1311-től Debrecenhez tartozott. A premontrei kolostor 1320 után szintén nem Váradot illeti. A falu 1495-re visszajut ugyan a váradi uradalomhoz, de monostora hamarosan megszűnik, 1551-ben már nem működik. Az utóbbi évszázadok biztosan kedveztek a pálos mentalitásnak.

Hogyan is jöttek létre ezek a nemzetségi-családi monostorok?

Az Árpád-házi királyok, s nyomukban a királyok környezetét adó nemesség egészen a tatárjárásig nem templomokat építtet – hanem temetkezőhelyeket. István székesfehérvári bazilikája családi temetkezőhely, a família múltjának és egyben jövőjének biztosítója. A királyi példák követendő például szolgáltak a magyar nemzetségeknek, családoknak. Ugyanolyan elvek szerint épülnek Európa középső-keleti felén a templomok és a mellettük elterülő monostorok, mint nyugaton. A barbár eredetű főurak mintegy ezek segítségével alkotják meg a maguk múltját, a maguk őseinek kultuszát, s a keresztény hit palástja immár nemcsak az élőkre, de holt elődeikre is ráterül.

Az új templomok holtaknak biztosítottak nyughelyet és családi eseményeknek színteret: az identifikáció egyetlen lehetséges intézményi épületei. Mellettük épültek fel a monostorok, amelyekben nemcsak a családból kikerülő ájtatos szerzetesek éltek, de azok is, akik világi életükről ugyan lemondtak, de nem a családi gazdálkodásban való részvételükről.

A Kárpát-medence nemzetségi templomaiból-monostoraiból, az emlékükon túl mára szinte semmi nem maradt. A királyi alapítású bencés kolostorok mellett megjelentek az újabb rendi házak is. II. Géza letelepíti a cisztereket, III. Béla a premontreieket. A 12. századra nem volt olyan magára valamit is adó család, amelynek ne épült volna saját alapítású kolostora.

Ezek építészetileg, állítják a történészek, minthogy amúgy is egyszerűek voltak, nagyjából egyformák is. A monostori templomnak tornya volt (kivéve, a rendi szabályzatuknak megfelelően, a cisztereknek, s majd csak később, három évszázad múltán kezdik nem kedvelni a pálosok a tornyot), s a szentély végződése hármás, félkupolákkal fedett apszisúnak bizonyul. A hajót lapos mennyezet borította. A faragott díszeknek nem juthatott sok szerep, legfeljebb az oszlopok csavarodtak, a gótika szokása szerint.